

ІІІ. НОВЕ МІСТО — НОВИЙ ХАРКІВ

СОЦІЯЛІСТИЧНЕ МІСТО БУДУЄМО ПЛЯНОВО

Плянний розвиток радянської індустрії вимагає такої самої пляновості й в будівництві нових міст. Немає сумніву, що саме це різко відрізнятиме навіть найудосконаленіші міста Західньої Європи й Америки від нових міст України й всього СРСР, що частину з них проєктують, а частину починають будувати.

База будь-якого міського селища — промисловість. І капіталістичні міста, покликані обслуговувати цю промислову базу, не можуть мати в собі рис пляновості. Приватнокапіталістична система забудови міст лише поглиблює цю непляновість, а поєднання багатих центрів і бідних околиць, характеристичне для всієї капіталістичної системи, накладає останні штрихи на обличчя сучасного капіталістичного міста.

У будівництві нових радянських міст, зокрема міста, що обслуговуватиме Харківський Тракторобуд, цього не буде. Нове місто, що проєктується водночас з заводом, покликано обслуговувати певну галузь промисловості, яка становить закінчену

ланку поєднаних між собою підприємств. Тому й нове місто своєю чергою являтиме собою цілком закінчений організм. Вільне розпорядження земельним фондом, на якому немає приватної власності, утворює дуже важливу передумову для доцільного плянування нового міста.

Проведення плянування й самого будівництва міста державними організаціями також гарантує достатню продуманість пляну. Нарешті, цілком очевидно, що нове соціалістичне місто будують на основі якнайповнішого обслуговування культурно - побутових потреб людности. В цьому основні відміни нових соціалістичних міст від міст, що виникають на базі капіталізму.

Нове місто, крім того, так проєктують, щоб усунути всі хиби технічної та санітарної організації сучасних міст і хиби організації побуту.

Проєкт нового міста біля Тракторобуду склало проєктовне бюро Наркомвнусправ. Звісно, цей проєкт доведеться ще детально опрацювати економічно й технічно, бо такі міста в СРСР лише тепер починають будувати й сталих, певних форм такого будівництва у нас поки немає. Проєкт нового міста мають також широко обговорити на зборах робітництва.

Запроєктоване нове місто мають каналізувати, дати йому доброякісну воду, електрифікувати й по змозі газифікувати. В ньому забрукують всі вулиці й тротуари за останніми досягненнями сучасної міської техніки. Всі магістральні вулиці й другорядні шляхи сполучення будуть добре роз-

раховані в залежності від руху. Нове місто споруджуватимуть за системою децентралізації, тобто всі міські райони обслуговуватимуть цілком рівномірно.

СЕРЕД ЗЕЛЕНИХ НАСАДЖЕНЬ

Нове місто буде розташоване серед значних зелених масивів, що відповідатимуть нормі зеленої зони в 53 кв. метрів на душу. В наших старих містах на душу людности припадає тільки 2 — 3 кв. метрів зелені. Житлові корпуси будуватимуть так, щоб забезпечити для них якнайбільше сонячного світла. Місто не знатиме дворів і не ставитиме житлових будинків вздовж міських вулиць, а розташовуватиме їх так, щоб захистити житло від неприємних вітрів, особливо влітку, і забезпечити якнайкраще провітрювання житлових кварталів.

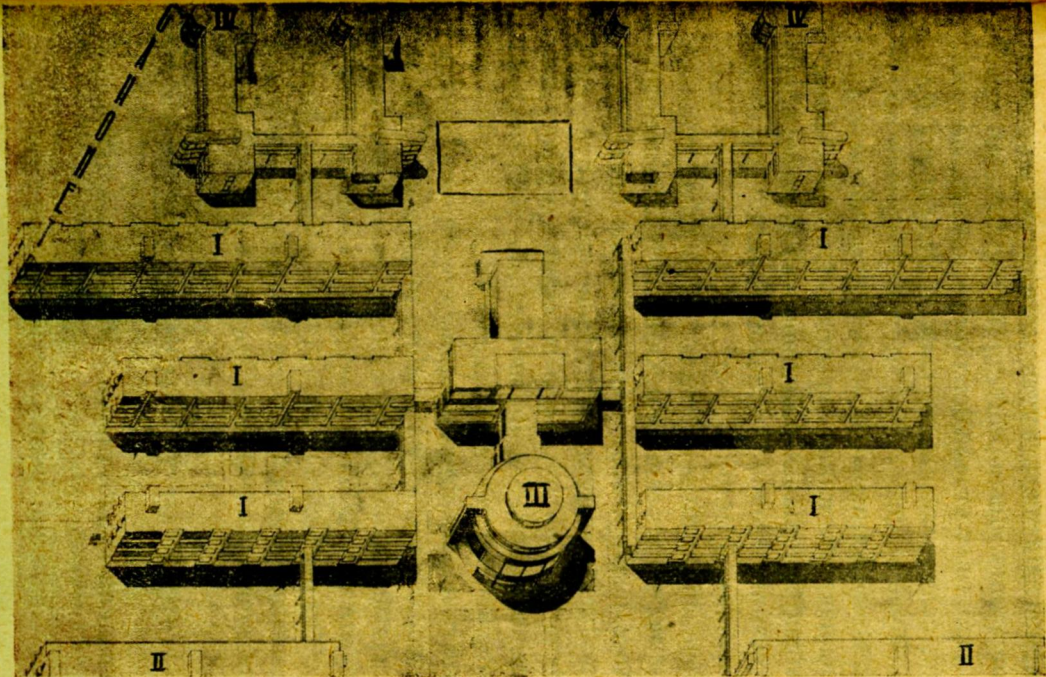
Щоб забезпечити належну гігієну й вигоди для мешканців, всі житлові помешкання матимуть ванни, теплу воду, теплі вбиральні тощо. Головні спортивні заклади, дитячі захистки й садки, а також школи влаштовуватимуть поблизу від житла, теж в суцільних зелених масивах. Все це ґрунтовно відрізнятиме нове місто від старих.

Головні побутові хиби старого міста — фактичне закріпачення жінки в хатньому господарстві й недостатній догляд за молодістю зміною. Нове соціалістичне місто утворює передумови для максимального звільнення жінок від хатнього господарства й дає можливість доручити дітей вміло

й науково налагодженому керівництву на час відсутності матері. Цього пощастить досягти шляхом організації раціональної системи громадського харчування (громадські їдальні, фабрики - кухні) і утворенням широкої сітки дитячих захистків і дитячих садків, де діти перебуватимуть вдень, а іноді й вночі, не пориваючи постійного зв'язку з батьками й мешкаючи в основному з ними.

Коли вибирали місце для розташування майбутнього міста, керувалися тим, щоб максимально наблизити його до території майбутнього заводу. При цьому врахували також і житлові можливості старого Харкова. На жаль, ці можливості дуже обмежені. Людність столиці ввесь час зростає. Коли взяти навіть цілком недостатню житлову норму в 5,7 кв. метрів на людину, то, щоб задовольнити лише річний приріст Харкова в 24.000 чол., треба мати щорічно 162.000 кв. метрів нової житлової площі. А фактично в Харкові навіть останніми роками будують тільки 100.000 — 110.000 кв. м. Надбудова старих будинків теж багато не дасть.

Отже, відразу цілком ясно повсталала потреба збудувати нове місто для задоволення житлових потреб робітників Тракторобуду й тих нових заводів, що будуватимуть навколо нього. Було кілька пропозицій де будувати це місто. Пропонували використати для цього Конюшений і Лебединсько-Кремлівський райони, або район так званого Салтівського майдану. Але за найдоцільніше місце визнали Лосівський майдан на південь від території тракторного заводу.

Проект житлового комбінату в Новому Харкові: I—житлові будинки для сімейних, II—будинки для одинаків, III—приміщення громадської їдальні, клубу, залі фізкультури, IV—дитячі установи—дитячий садок, захисток

Майбутнє переплінування старого Харкова безсумнівно здійснюватимуть на підставі широкого районування міської території, спеціалізації окремих районів і утворення сітки місцевих центрів. Отже, надалі нове місто біля Тракторобуду безумовно буде місцевим великим центром майбутнього „Великого Харкова“. Це треба передбачити під час складання пляну розвитку Харкова, щоб у наслідок безплянового будівництва не утворилося між старим і новим Харковом сила дрібних індивідуальних будинків.

Нове місто будуватимуть на віддалі близько 7 кілометрів від околиць Харкова й 12 кілометрів од його центру. Але це не визначає його повної економічної незалежності. Нове місто буде економічно щільно поєднано зі старим містом. Насамперед новий Харків виникає на базі великої промисловости союзного значення, яку він обслуговуватиме. Жодних підприємств промисловости місцевого значення нове місто не матиме. Харків постачатиме новому місту перш за все борошно, продукти молочарства та городництва тощо. Щільний зв'язок обох міст ще збільшується в наслідок загального трамвайного транспорту й електроенергетичної бази (ЕСХАР).

НОВЕ МІСТО — НОВИЙ ПОБУТ

Завдання майбутнього міста соціалістичного типу — дати на підставі останніх досягнень техніки якнайкращі умови існування для трудящих.

Тому нове місто насамперед забезпечуватиме гігієнічні умови житла. Запроектований тип житлового комбінату й все місто в цілому є поступовий розвиток основного положення — дати трудящим доцільно збудоване житло.

Місто буде розташоване на південь від Тракторобуду. Північна частина Лосівського майдану приділяється для збудування тракторного заводу і, як виявилось останнім часом, для збудування цілого промислового району з 14 різними заводами.

В зв'язку з цим первісне завдання запроєктувати місто для людности в 71.000 чол. довелося збільшити орієнтовно до 130.000 чол. Площа, призначена для житлового будівництва, цілком для цього достатня.

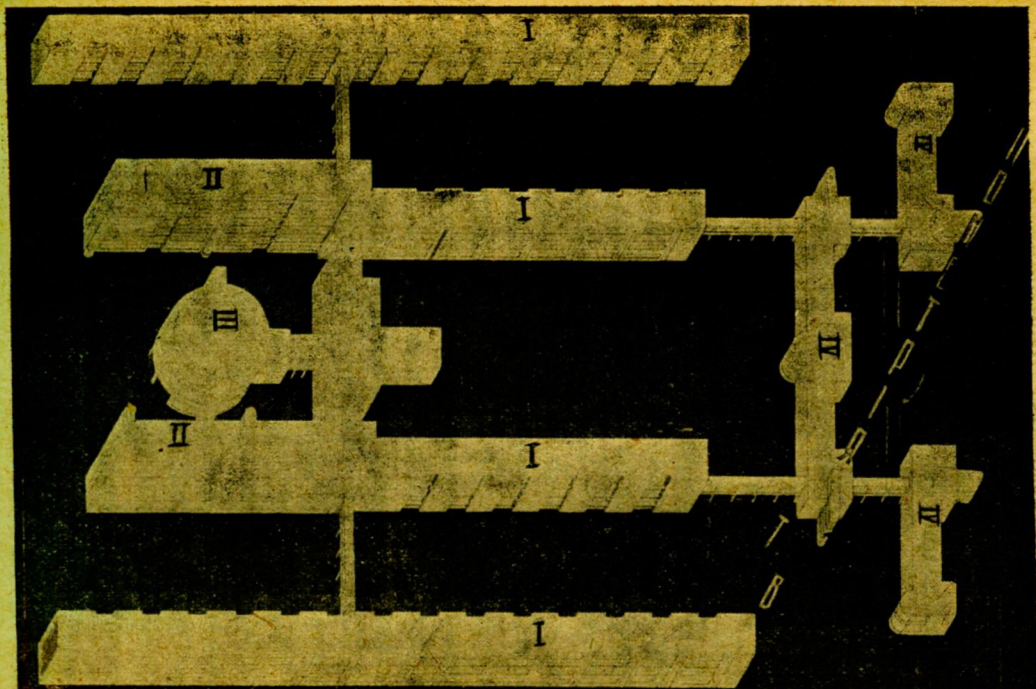
Щоб відокремити нове місто від заводу, мають насадити зелену зону в 500 метрів шириною. Надалі цю зону поширять, щоб оточити все нове місто зеленими насадженнями. Майже в центрі запроєктованого міста є яри, які передбачається використати під парк культури та відпочинку, влаштувавши там пруд тощо. В центрі майбутнього міста мають розташувати центральні культурно - адміністративні установи. Тут розплянують також центральний майдан для зборів всієї людности міста, а частину майдану устатковують як відкритий амфітеатр площею в 40.000 кв. метрів — на 40.000 — 60.000 чол.

В центральному ж районі міститиметься будинок ради, театр, зала зборів, палац культури й палац

праці. Тут же збудують будинок преси, пошту й телеграф, радіотеатр, розподільник тощо. Центральний майдан межуватиме з парком культури та відпочинку, з палацом фізкультури й великим стадіоном. В середині нового міста мають розпланувати бульвар - алею 120 метрів завширшки, на якому збудують готелі, музеї, кінотеатри та ін. В кінці бульвару в зоні зелених насаджень мають влаштувати кілька будинків відпочинку. У новому місті буде дві лазні й центральні гаражі.

Щоб налагодити громадське харчування в новому місті, у південно - західній частині міста біля Тракторобуду мають збудувати великий харчовий комбінат, що вироблятиме різні види їжі й приставлятиме її до їдалень при житлових будинках. Конструкція житлових будинків дозволяє, крім того, влаштувати в квартирах невеликі пічки для готування їжі вдома.

По кварталах нового міста передбачається розташувати 36 житлових комбінатів, кожний з яких матиме понад 2.600 чол. мешканців. В кожному житловому комбінаті запроєктовано окремі квартири для родин у 2, 3, 4 і 5 чол. Квартири матимуть 1, 2 і 3 кімнати. На кожного мешканця в житловому комбінаті припадатиме 10 кв. метрів корисної житлової площі. Для розміщення однаків збудують окремі корпуси. В сімейних квартирах будуть невеликі кухонні пліти, вбиральні, умивальники і ванни. В будинках для однаків влаштують умивальники при окремих житлових

Другий тип житлового комбінату

осередках, а ванни й вбиральні обслуговуватимуть певну кількість мешканців.

Всі житлові корпуси для сімейних матимуть 4 поверхи, для одинаків же будуватимуть 6-поверхові будинки. При кожному житловому комбінаті влаштують дитячий садок, що обслуговуватиме всіх дітей дошкільного віку й захистки на 75% дітей до 4 років віком.

НОВІ УМОВИ КВАРТИРНОЇ ПЛАТИ

У відміну від квартирної плати в старих містах, до плати за мешкання в житловому комбінаті входитимуть не тільки комунальні послуги, а й вартість санітарно - гігієнічного обслуговування людно-сти, культурно - освітніх заходів і витрати на соціяльне виховання дітей. Отже, до квартирної плати в новому місті входитимуть загальногосподарські витрати (утримання штату житлового комбінату та інші господарські видатки) — 3 крб. 66 к., комунальні послуги (опалення, вода, освітлення, телефон) — 3 крб. 36 коп.; санітарно - гігієнічні видатки (ванни, душі, прання білизни) — 2 крб. 67 коп.; культурно - освітні витрати (утримання клубу, залі фізкультури, бібліотеки) — 34 коп.; соціяльне виховання дітей (утворення захистків і дитячих садків) — 5 крб. 02 коп. і різні інші видатки, як зарплата персоналу тощо — 95 коп., а разом — 16 крб.

На кожного самодіяльного члена житлового комбінату за мешкання в ньому припадатиме

32 крб. на місяць, беручи до уваги, що всі самодіяльні чоловіки й жінки матимуть самостійний заробіток. До того ж проєкт передбачає, що утримання житлового комбінату буде побудоване на засадах господарського розрахунку без участі держави в покритті витрат на соціальне виховання дітей. Коли ж частину витрат на утримання захистків і дитячих садків перекласти на державний бюджет, загальна вартість мешкання в житловому комбінаті для одного самодіяльного члена його зменшується до 27 крб. і становитиме орієнтовно 22% загального бюджету робітничої родини. Тепер на сплату таких самих послуг витрачається значно більше.

Ці розрахунки зроблено за умовою, що вся придатна для праці людність матиме самостійний заробіток. Коли ж не всі мешканці в перші роки існування міста матимуть такий заробіток, вартість мешкання в житловому комбінаті може трохи збільшитися, що потребує в перший період більшої участі держави у витратах на утримання дитячих установ.

Отже, всією своєю організацією нове місто не буде подібне до старого Харкова. Воно вимагатиме цілком особливої системи обслуговування й нових експлуатаційних норм, як місто соціалістичного типу. Широке усупільнення обслуговування в житлових комбінатах вимагатиме інших законодавчих норм, що регулюють оплату житлових помешкань. В новому місті мешкати-муть виключно трудові категорії людности. Тому

фінансове господарство нового міста буде цілком відмінним від звичайної побудови міського бюджету.

БЮДЖЕТ У 35 МІЛЬЙОНІВ

Територіяльна відокремленість нового міста й всі його особливості, на думку Наркомвнусправ, утворюють всі передумови для того, щоб зробити його автономним і в адміністративній галузі, зосередивши керівництво всім його господарством у самостійній міській раді. Зокрема треба особливо підкреслити, що такі нові й складні соціальні настановлення, як запроєктована система народнього харчування й система виховання молодії зміни, повинні очевидно зосередити особливу увагу від міської ради нового Харкова й для кращої роботи їй треба забезпечити потрібну самостійність.

Бюджет міста Тракторобуду мають побудувати як бюджет самостійної господарської одиниці. Він відрізнятиметься від міських бюджетів старих міст тим, що до його прибуткової частини залучатимуть деякі надходження з фондів соціального страхування й поліпшення побуту. Зарахування цих коштів до міського бюджету цілком доцільне, оскільки обслуговування всієї людности нового міста соціально - культурними й санітарно - гігієнічними заходами провадитиметься значною мірою безпосередньо в житлових комбінатах. Це дозволить значно зменшити витрати органів соцстраху й витрати з фондів поліпшення побуту на ці потреби, порівняно зі старими містами,

Запроєктований таким чином кошторис прибутків міста Тракторобуду складатиме суму в 35 млн. 200 тис. крб. З них понад 28 млн. крб. дадуть прибутки від нерухомого майна міста, від промислових і торговельних підприємств та податків, а решту 7 млн. крб. дадуть асигнування з фондів соцстраху й поліпшення побуту.

Видатковий кошторис нового міста орієнтовно становитиме 31 млн. 400 тис. крб. З них на загальні витрати міста піде 3 млн. 400 тис., на обслуговування житлових комбінатів понад 24 млн. крб. (стільки, скільки надходить від житлових комбінатів) і близько 4 млн. крб. піде на сплату протягом 60 років капітальної вартости міських споруджень, збудованих на кошти держави. Бюджет буде бездефіцитним, а прибуток близько 4 млн. крб. може стати за резерв для зменшення сплати за мешкання в житлових комбінатах для мало забезпечених категорій людности, або піти на збільшення витрат в галузі народньої освіти та охорони здоров'я.

Щоб здійснити пляни будування нового міста соціялістичного типу біля Тракторобуду і якнайкраще забезпечити потреби його людности, доведеться витратити чималі кошти. За підрахунками проєктового бюро Наркомвнусправ, орієнтовна вартість нового міста з людністю в 70.000 чол. становитиме 132 млн. крб., а з людністю в 100.000 чол.— 180 млн. крб. Коли ж навколо Тракторобуду виростуть всі нові заводи, що їх передбачається збудувати, і людність нового міста

зросте до 130.000 чол., вартість нового міста орієнтовно становитиме близько 230 млн. крб.

У червні 1930 року на місці майбутнього „Нового Харкова“ почалися роботи. На території одного з кварталів нового міста провели земляні роботи й заклали фундаменти перших двох житлових комбінатів. Кожний з них матиме по 8 кількаповерхових будинків: шість — для сімейних робітників і два — для одинаків.

Тракторобуд і нове місто матимуть гарні шляхи сполучення з Харковом. Від Харкова до заводу прокладуть асфальтоване шосе для вантажного та легкового руху й збудують нову трамвайну лінію.

ІV. МІСЬКРАДА ТА ІІ СЕКЦІЇ У БУДІВНИЦТВІ МОБІЛІЗУВАТИ НА ДОПОМОГУ ХТЗ ПРО- ЛЕТАРСЬКУ СУСПІЛЬНІСТЬ

Питання, сполучені з будуванням Тракторобуду, не один раз обговорювала президія міськради. Міськрада визнала, що тракторний завод повинен бути дійсним зразком соціалістичної організації виробництва і забезпечити даліше здешевлення радянського трактора.

Не обминула міськрада й питань підготування робітничих кадрів для заводу, ухваливши негайно провести додаткове комплектування шкіл фаб-завучу і майстерень, де готуватимуть первісні кадри майбутньої зміни для заводу. Міськрада вирішила також негайно організувати в Харкові навчальні заводи для готування кваліфікованих кадрів для Тракторобуду й інших харківських великих підприємств.

Усім своїм секціям президія міськради дала завдання добре підготуватися до будівництва й опрацювати план обслуговування заводу - велетня. У своїй постанові на об'єднаному засіданні міськрада визначила, що будування Тракторобуду —

серйозна проблема для комунального господарства столиці.

Крім збудування спеціальних селищ для робітників - сезонників, що працюватимуть на будівництві, і нового міста для робітників Тракторобуду, треба забезпечити поширення комунальних підприємств Харкова. Отже, це поширення повинно йти шляхом нового житлового будівництва, а також будування допоміжних споруд, як водогін і місцевий транспорт, і нових лікувальних та освітніх установ. Зважаючи на всеосоюзне значення Тракторобуду, в усій цій роботі столична міськрада та її секції повинні зустрічати максимальну підтримку від уряду й республіканських організацій.

Столичний пролетаріят уже обіцяв всебічну підтримку будівництву соціалістичного велетня. Цю підтримку він здійснює через свою міськраду та її секції. До комітету сприяння Тракторобудові при Раднаркомі увіходять представники харківської міськради. Окривконком і міськрада запропонували всім установам та організаціям максимально допомагати Тракторобудові і вимоги будівництва розв'язувати негайно, без жодної затримки.

Міськрада не обмежується тільки організацією найкращого обслуговування Тракторобуду й задоволенням його повсякденних потреб. Вона ставить справу значно ширше й допомагає будівництву й в організації самих робіт.

Коли, приміром, виявилася потреба просвердити на Тракторобуді потужні глибокі водяні

щілини, Харківська міськрада звернулася до Бакінської ради (Харків провадить з Баку соціалістичне змагання) з проханням надіслати до Харкова спеціальну свердлільну бригаду від Азнафти, щоб організувати як слід свердління.

ХАРЧУВАННЯ Й ТОВАРИ ДЛЯ БУДІВЕЛЬНИКІВ

З перших же днів народження Тракторобуду — грудень 1929 р. — *торговельно - кооперативна секція* Харківської міськради взяла своєрідне шефство над робітниками будівництва. При секції утворили постійну комісію для кращого постачання й обслуговування робітників сезонників.

Почали з дрібниць, які мають велике значення для успіху будівництва. Вже на першому засіданні комісія взялася за організацію приставки обідів на місце робіт. Це було на початку січня 1930 р. Взимку не можна було й гадати про збудування постійних кухонь, і тому комісія звернулася до штабу УВО з проханням дати на деякий час похідні кухні. А на перший час організували з міста приставку обідів у термосах (спеціальний посуд, що зберігає тепло).

Заходившись біля таких дрібних, але дуже потрібних робіт, секція готувалася до літа — до сезону розгорненого будівництва.

ХЦРК почав приставляти на місце робіт товари масового вжитку на підводах - крамницях. В перші дні не було потрібного асортименту

товарів, бракувало плякатів, що ХЦРК почав торгівлю, але через деякий час приставка товарів на місце роботи посилилася. ТСТ Південних залізниць поставило на ст. Лосево вагон - крамницю, почав приставляти товари Хаторг.

Поширюються роботи на будівництві, посилюється й робота секції. Справа харчування робітників налагоджується. Перед Індубудом, що провадить роботи на будівництві, порушується справа про збудування спеціального бараку - їдальні, бо вагони-їдальні вже не можуть обслуговувати як слід сезонників. Водночас секція порушує справу й про збудування постійної фабрики-кухні на Тракторобуді.

На місці роботи одна по одній виростають нові й нові крамниці. Менше ніж через місяць обіг крамниць з 6—8 крб. збільшується до 1.000 крб., а через два місяці крамниці дають обіг в 2.500 крб. на день. На початку лютого їдальня на будівництві харчує вже по 600 — 650 чол. на день, а в березні, квітні й в першій половині травня вона видає щодня понад 3.000 обідів. В середині червня 1930 р. 8 їдалень на Тракторобуді видають уже 8.000 обідів.

Секція турбується навіть про дрібниці в побуті й житті сезонників. Вона порушує справу про встановлення часу перерви на обід, нагадує комунальній секції про потребу організувати автобусне сполучення з Лосівським майданом, пропонує ХЦРК завести попередню роздачу талонів на обід, цікавиться кальорійністю їжі тощо.

За пропозицією секції призначається спеціальний продуктовий фонд для робітників Тракторобуду, починають опрацьовувати проекти будівництва торговельних одиниць і підприємств громадського харчування.

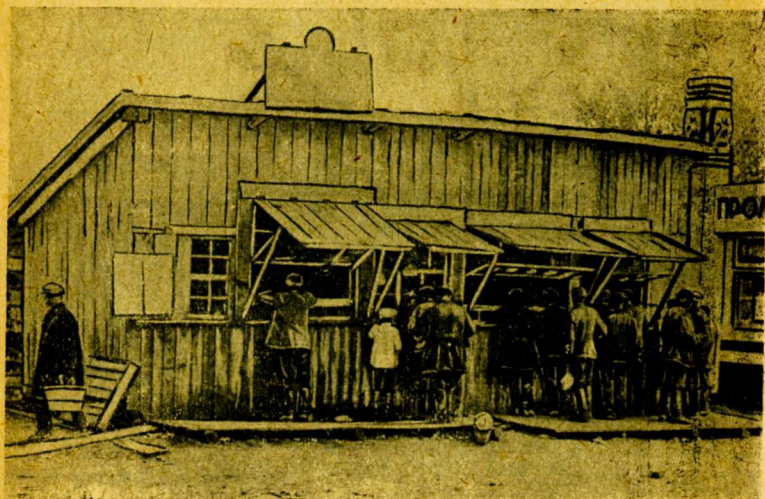

Їдальня ХЦРК на Тракторобуді

Поширюється робота на будівництві, і до хлібних рундуків та їдалень приєднуються крамниці галантерії, санітарії та гігієни, дитячих іграшок, книжкові крамниці тощо. Не пройшло й двох місяців, як на Лосівському майдані збудували дві товарових бази, які можуть вмістити 30 ваг. різних товарів, устаткували лідники та інш. Тепер на Тракторобуді відкрито 30 різних крамниць, розташованих на окремих ділянках будівництва.

Забезпечивши робітників основного будівництва, секція також вперто взялася за постачання робітникам цегельні й барачного містечка.

Поруч з крамницями й їдальнями на будівництві відкривають перукарні, майстерні ремонту взуття,

Кіоски ХЦРК відкрито на всіх дільницях будівництва

організують видачу білизни й мила, рішуче ставлять справу про лазню. До обслуговування робітників притягають і Аптекоуправу, що погодилася організувати на будівництві аптеку й спеціальну крамницю.

Зростає обсяг робіт — збільшується кількість робітників. За клопотанням міськради Наркомторг ухвалив посилити постачання товарів і про-

дуктів Тракторобудові. Усі торговельні організації повинні задовольняти цілком і позачергово всі замовлення Тракторобуду на товари й продукти. Вже опрацьовано й затверджено плян будівництва кухонь.

Поза увагою секції ніщо не залишається. Громадське харчування дає значну кількість покидьок, і секція вирішає організувати на будівництві свинарник на 200 свиней, що їх годуватимуть покидьками з кухонь та їдалень.

Отже, секція провела важливу роботу. Наслідки цієї роботи вже відчують тисячі робітників - сезонників на будівництві. Надалі перед секцією стоїть завдання — добре підготуватися до обслуговування робітників майбутнього заводу.

ГАРНЕ СПОЛУЧЕННЯ Й КОМУНАЛЬНІ ПОСЛУГИ

Перед *комунальною секцією* президія міськради поставила ряд важливих завдань — опрацювати плян комунального обслуговування будівництва й майбутнього міста при Тракторобуді, передбачивши в цьому пляні потрібне поширення комунальних підприємств.

Перше, про що подбала секція, це — організація найзручнішого сполучення між містом і Тракторобудом. Старе Чугуївське шосе, що проходить повз Лосівського майдану, не пристосоване для посиленого руху. Коли для робітників будівництва організували тимчасове автобусне

сполучення (воно почалося в кінці січня 1930 р.), шосе часто псувалося, на ньому утворювалися вибоїни й машини часто ламалися. Бували випадки, коли пасажирів, виїхавши за межі Харкова, годинами чекали у відкритому полі, поки не відремонтують автобус. Секція весь час намагається одержати 35 півторатонних вантажних „Фордів“, щоб пустити їх для перевозів пасажирів за маршрутом Центр — Лосівський майдан. Коли надійдуть ці машини, автосполучення з Тракторобудом набагато покращає.

Надалі вирішено прокласти від заводу ДЕЗ до тракторного заводу два нових шосе для вантажного й легкового руху. Одне з них шосе, що його цілком заасфальтують, буде продовженням магістрального асфальтованого проспекту від вокзалу, через центральні майдани й вулицю Першого Травня та Корсиківську до ДЕЗ'у.

Нове шосе, що коштуватиме понад 1,2 млн. крб. мають прокласти протягом 60 днів роботи. Проєкт його вже готовий. Ще взимку на місце робіт почали приставляти різні матеріяли й в червні 1930 року почалися роботи. За клопотанням міськради, Українська Економнарада визнала за потрібне постачати будівні матеріяли для шосе й фураж для транспорту на роботах у такій самій черговості, як і для Тракторобуду. Поруч з асфальтованим шосе вирішено прокласти ґрунтове шосе.

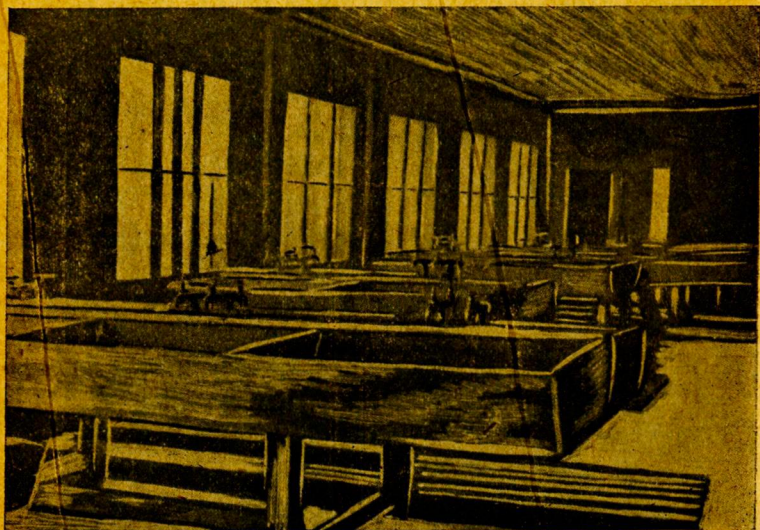
Водночас з опрацюванням проєкту нових шосе, управа трамваю з доручення секції почала складати проєкт прокладення спеціальної трамвайної

лінії на Тракторобуд. Ця лінія проходитиме від майдану Повстання (кол. Кінний), Корсиківською вул. повз заводу „Серп і Молот“ і ДЕЗ і йтиме далі до Тракторобуду побіч нових шосе.

Щоб забезпечити безперебійний рух новою лінією, передбачається зробити відгалуження на Плеханівську вул., а відтіль трамвай йтиме через Балашівський шляхопровід повз ХПЗ і ДЕЗ'у. З прокладенням нової лінії вагонний парк управи трамваю доведеться збільшити. Лінію обслуговуватимуть 24 моторних вагони і 36 причепних. Вперше в Харкові новою лінією передбачається пустити трамвайні поїзди в складі одного моторного й двох причепних вагонів, що вміщуватимуть 300 пасажирів. За підрахунками управи трамваю, нова лінія щороку зможе перевозити 12 млн. пасажирів.

Після збудування Тракторобуду залізничний рух на дільниці Балашівка — Лосево значно пошириться й безперебійний пропуск вагонів через Корсиківський переїзд зустрічатиме великі труднощі. Ці труднощі відчуються вже й тепер, бо посилилася приставка матеріалів на будівництво. В зв'язку з цим замість переїзду вирішено біля заводу „Серп і Молот“ збудувати через залізничу колію новий шляхопровід, яким проходитиме трамвай. Проєкти шляхопроводу й нової трамвайної лінії вже готові. Нині почалися широкі підготовні роботи — опрацьовують робочі рисунки, почали заготовляти будівні матеріали, щоб можна було без жодних затримок почати

роботи, коли остаточно розв'яжуть цю справу й визначать строк прокладення трамвайної колії. Будування шляхопроводу вже почалося. На це асигновано 550 тисяч карбованців. До 1 листопада 1930 року новий шляхопровід мають закінчити.

Збудували пральню

Управі водопостачання секція доручила опрацювати плян постачання води будівництву, а потім заводові та новому місту. Питання це дуже складне,— Тракторобуд і нове місто споживатимуть кілька сотень тисяч відер води на рік. Природних вод'яних басейнів на Тракторобуді немає

й тому там треба діставати воду з інших джерел. Отже, передбачається прокласти греблю на річці Немишля, щоб брати відтіль воду для технічних потреб будівництва, а воду для пиття діставати із щілин. Роботи ці провадить Укрводобуд. Перші щілини, що їх просвердлили, дають дуже мало води. Тому замовили спеціальні найудосконаленіші свердлільні машини, що за їхньою допомогою мають просвердити глибокі потужні щілини на 700 метрів завглибшки.

Ці машини незабаром до Харкова прибудуть. Щоб працювати на них, потрібний штат досвідчених свердлільних майстрів і робітників, що знають спеціальні способи свердління. Таких кваліфікованих добре обізнаних робітників у Харкові немає. Вони є тільки у Баку в Азнафті, що перша в СРСР перейшла на такі засоби свердління.

Харків провадить з Баку соціалістичне змагання. І Харківська міськрада звернулася до Бакінської в порядку товариського єднання та взаємодопомоги на основі змагання з проханням допомогти, щоб Азнафта відрядила на 1 рік до Харкова свердлільну бригаду в складі 1 майстра й кількох свердлярів та десятників для роботи на Тракторобуді. Приїзд цієї бригади ще більше зміцнить виробниче єднання пролетаріату столиць України та далекого Азербайджану.

Проте, одні щілини, навіть і потужні, не зможуть, цілком забезпечити потреб заводу й нового міста. До того ж ввесь час зростають і потреби Харкова

у воді, і треба заздалегідь забезпечити задоволення їх. Тому управа водопостачання опрацьовує проєкт прокладення Донецького водогону. За цим проєктом, між річкою Північний Донець і Харковом прокладуть водогін на протязі 40 кілометрів, воду братимуть біля с. Черемушного або Кочетка. Цей водогін зможе цілком забезпечити потрібну кількість води Харкову, заводів та новому місту. Проєкт цього водогону мають закінчити ще поточного року. Нині кілька загонів інженерів та техніків провадять різні дослідження, вивчають ґрунт, якість води тощо.

Секція в свій час вивчала також і справи каналізації та електропостачання на Тракторобуді. Спочатку передбачалося приєднати завод до загальної міської сітки каналізації, але потім виявилось, що це надто дорого коштує. Тому відділ каналізації запропонував влаштувати на Тракторобуді власну, цілком відокремлену від міста сітку каналізації й цей проєкт був ухвалений. Електроенергію для потреб будівництва постачає районна електростанція ЕСХАР, а потім на Тракторобуді збудують власну електротеплоцентраль.

Будівні роботи на Тракторобуді передано ряду союзних будівних організацій, як Індубуд, Водобуд, Каналбуд та ін. Але немає майже жодної справи комунального порядку, що нею комунальна секція не цікавилась би і не вивчала її. Вона брала активну участь у прекуванні нового міста, погодивши це з загальною проблемою майбутнього планування Харкова. Коли припинили автобус-

ний рух на Тракторобуд, секція призначила спеціальні рейси трамваїв (о 4 год. ранку), щоб своєчасно приставляти робітників до вокзалів. Окржитлоспілка, за пропозиціями міськради й під доглядом секції, забезпечує інженерно - технічний персонал Тракторобуду квартирами. Надалі комунальна секція повинна поширити свою роботу, щоб забезпечити широке пролетарське сприяння будівництву й підтримку від усіх комунальних підприємств Харкова.

БУДІВЕЛЬНИКІВ ТА МЕТАЛІСТІВ — НО- ВОМУ ЗАВОДОВІ

Будівництво тракторного заводу поклало на *секцію праці* велику відповідальну роботу. Розмах будівництва й прискорені темпи вимагають чіткого безперебійного постачання робочої сили. Це не так просто зробити, як здавалося на перший погляд. Величезне будівництво провадять не тільки на тракторному заводі,— робітників - сезонників потребує й житлове будівництво, і капітальне переустаткування та добудова підприємств, і збудування нових заводів. Величезний попит на сезонників спостерігається й по інших містах та промислових районах СРСР.

За таких важких умов секція праці повинна виконувати наряди Тракторобуду. Буквально щодня збільшується потреба будівництва в робітниках. Водночас із задоволенням заявок секція повинна була простежити, як господарники піклуються про

утворення для робітників сприятливих житлово-побутових умов.

Водночас і друге важливе завдання поклали на секцію—підготувати для майбутнього заводу тисячі кваліфікованих робітників. Через загальний брак кадрів, через великі вимоги промисловости на робочу силу, розв'язання цього завдання зустрічає значні труднощі.

Чи впоралася секція з цими відповідальними завданнями—будівництвом й готуванням кадрів?

В основному впоралася. Жодного разу Тракторобуд не відчував браку робочої сили. Навпаки, були випадки, коли Тракторобуд відмовлявся взяти завербованих сезонників. Бригада депутатів-міськради, організована секцією праці, обслідувала як Індубуд (що бере участь у будівництві тракторного заводу) приймає робітників. Бригада встановила безладдя в прийомі робітників,—до 1 березня на будівництво брали всіх, хто тільки туди приходив, і іноді на роботу потрапляв чужий елемент. Секція домоглася, щоб робітників набирали через біржу праці.

Водночас бригада звернула увагу на незадовільні житлові умови сезонників, на відсутність достатньої кількості баків з кип'яченою водою, бракувало спецодягу, не налагоджено постачання обідів робітникам. Бригада запропонувала, і її пропозиції ухвалили,—перевірити всіх, що працюють в Індубуді, розвантажити переповнені бараки, збільшити кількість умивальників, матраців по бараках тощо.

За кілька днів обслідували будівництво цегельні при Тракторобуді й теж виявили там серйозні хиби. Секція запропонувала всі ці хиби виправити, і згодом стан покращав. Такі обсліди провадили

Закінчують лазню для робітників - будівельників

систематично. Ввесь час будівництва секція регулярно слідкуватиме за побутовими та санітарними умовами, за охороною праці на будівництві тощо.

Робітників для Тракторобуду вербували не лише в Харкові, а й в інших округах України. Велику увагу приділили перекваліфікації безробітних на курсах ЦПП'у.

Тракторобуд повинен бути готовий раніше від призначеного строку,— у відповідь на цю директиву секція праці збільшила навантаження курсів ЦП'у. Поточного року, замість 6.000 будівельників, ці курси випустять 10.000.

Брак достатньої кількості будівельних робітників у Харкові й потреба вербувати їх в інших округах часто призводили до того, що на Тракторобуд надсилали робітників не тих кваліфікацій, які були потрібні. Такі помилки доводилося виправляти на ходу, в процесі роботи. Секція про свої помилки знає й бореться з ними. Будівництво буде цілком забезпечене робочою силою.

* * *

Як готують кадри? Відкрили навчальний завод, який прийняв уже понад 1.000 чол., при біржі праці організували навчальні бази на 850 чол., відкрили курси, на яких близько 2.000 підлітків набувають потрібні знання для вступу до шкілфабзавучу метальопромисловости. Столичні школи фабзавучу прийняли понад 3.000 підлітків. Минулої осені й на початку поточного року фабзавуч уже прийняв понад 5.500 підлітків.

Навчальні бази, школи фабзавучу й навчальний завод до пуску Тракторобуду дадуть потрібну кількість робітників. Кілька тисяч кваліфікованих металістів, як відомо, із старих великих заводів України переведуть на Тракторобуд. Молоді підготовані робітники стануть на їхнє місце біля верстатів.

Вже 1929 - 30 р. харківська промисловість потребує близько 29.000 робітників всіх кваліфікацій. На біржі праці є 12.000 робітників, решту доведеться набрати, навчити й підготувати. Значна кількість робітників припадає на металопромисловість. Секція праці вживає низку заходів, щоб завербувати потрібну кількість робочої сили. На роботу на промислових підприємствах переводять робітників промислової кооперації, вербують зайвини робочої сили по колгоспах Харківщини, приймають на перепідготову наймитів та бідняків. Вживають і інших заходів, вербуючи робітників для Харкова по округах України.

Щоб забезпечити нових робітників житлом, вирішили, як тимчасовий захід, збудувати зимові бараки на 10.000 чол., вимагаючи водночас збільшити асигнування коштів на робітниче житлове будівництво.

Тракторний завод мусить бути забезпечений кваліфікованою робочою силою. Секція праці дбатиме за це й надалі за активної допомоги всього столичного пролетаріату.

ДБАЄМО ЗА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ ТА СА- НІТАРНУ ОСВІТУ

Справами медичного обслуговування Тракторобуду секція охорони здоров'я Харківської міськради зайнялася ще в грудні 1929 р. На ряді засідань та нарад при секції детально обговорювали плани санітарно - епідемічного та медичного обслуговування

обітників будівництва. Практична робота секції почалася з 18 січня 1930 року, коли на Тракторобуд прибула перша партія робітників будувати бараки. У цей день на станції Лосево устаткували перший вагон - медпункт, в якому працювали лікар і лікпом.

Завдання обслуговування весь час поширювалися, й тому 15 лютого на Тракторобуді секція організувала свою медично - санітарну частину. Щоб налагодити санітарну справу, на Тракторобуд відрядили 4 - х санлікарів — епідеміолога, харчовика, житловика - комунальника й санепідника.

Будування бараків не поспівало за контрактацією робочої сили, і тому по бараках містилося іноді замість 100 робітників 200 — 250. З перших же днів секція звернула головну увагу на санітарне обслуговування прибулих робітників. Залізниця дала вагон - лазню — дезінфекційну камеру, але брак води на станції не дозволив використати її. В перший час дезінфекцію бараків та вагонів провадили 2 дезінфектори. Потім медсануправа Південних залізниць дала переїзну дезкамеру, за допомогою якої дезінфікували всі матраци й верхній одяг робітників.

Медично - санітарна частина при Тракторобуді, що її організувала секція на будівництві, особливо може пишатися запобіжними заходами проти епідемій. На Тракторобуді весь час працюють два прищеплювальні загоны, — і всім робітникам зроблено запобіжні щеплення. Це дозволило цілком запобігти захворюванням на черевний тиф. Не

зайве тут нагадати про епідемію тифу на Сталінградському Тракторобуді, де щеплення почали робити лише тоді, коли захоріло вже 300 робітників. Жоден робітник не потрапить на Харківський

Кілька медпунктів надають будівникам медичну допомогу

Тракторобуд з біржевого пункту, поки його не огляне лікар і не зробить йому щеплення.

Медична частина секції на Тракторобуді в своїй роботі увіходить до самих дрібниць особистої гігієни робітників. Вона домоглася, щоб усіх робітників-сезонників раз на тиждень надсилали до Корсиківської лазні. За її ж вимогами ХЦРК відкрив на будівництві дві перукарні й крамницю дешевого

мила та білизни. Кожен сезонник має змогу придбати в ній мило за 8 коп. і зміну білизни за 1 крб. 60 коп. Тепер Аптекоуправа відкрила на Тракторобуді спеціальну крамницю санітарії та гігієни.

Погана погода лютого й початку березня викликала збільшення захворювань серед сезонників на грипу,— для хорих устаткували вагон - ізолятор на кілька ліжок. З перевозами поранених підчає нещасних випадків було дуже погано. Спочатку їх приставляли до лікарні на звичайних возах, потім возили на лінійці, а тепер дістали дві спеціальних автомашини.

Велику увагу приділяє медична частина справі громадського харчування на Тракторобуді. Лікар-харчовик весь час доглядає за станом їдалень, крамниць, за справою постачання продуктів тощо. В наслідок цього з перших же днів їдальня на Тракторобуді мала гарний вигляд. Всюди на столах церата, графіни з водою, при їдальні поставлено умивальник. Лікар увесь час систематично оглядає харчових робітників. З робітників при їдальні утворено столики, які активно допомагають налагоджувати громадське харчування на будівництві.

При кожному бараку організовано санкоми з робітників, які доглядають за чистотою. Дуже важко було боротися з антисанітарією в бараках Стромбуду й Трансбуду. Справу про ці господарські організації довелося навіть передати до прокуратури. Тепер справа значно покращала.

Санітарно-освітня робота почалася з перших же днів будівництва і одразу набула широких роз-

мірів. Для Тракторобуду придбали переїзну кіно-станцію й тепер кіносеанси з санітарно-освітніми фільмами збирають 2.500 — 3.000 робітників. Під час сеансів читають лекції, які користуються

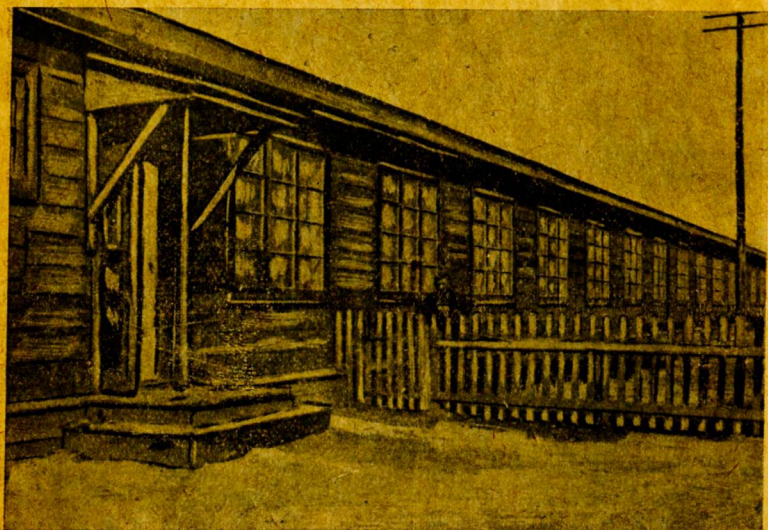
Перша допомога в амбулаторії

великим успіхом. Ентузіясти саносвітники утворили санітарні куточки по бараках, організували переїзні виставки в справі соціальних хороб, професійних шкідливостей, розвитку громадського харчування, боротьби з алькоголізмом.

До речі, ВУК медсанпраці обіцяв надіслати на Тракторобуд 50 лікарів, які в порядковій громадської роботи провадитимуть там санітарно-освітню роботу. Проте, жодного з лікарів-добровільців

поки немає, не зважаючи на те, що медична організація Харкова взяла шефство над Тракторобудом.

Лікарську допомогу робітники будівництва одержують в трьох медпунктах, де працюють кілька

Поліклініка на Тракторобуді

хірургів та терапевтів, що провадять амбулаторний прийом. Відвідування пунктів з кожним днем зростає. Кожен медпункт приймає щодня 80—90 чол. Хорих, що потребують спеціального лікування, надсилають до 3 поліклініки й 2-ої радлікарні.

Нині на будівництві будують ізолятор - пропускник з лазнею, дезинфекційною камерою, пе-

рукарнею та ізоляційним відділом для інфекційних хорих. Всіх робітників, що їх прийматимуть на роботу на будівництві, перепускатимуть через цей ізолятор. На будівництві організовано також поліклініку на 700 чол., де устаткують аптеку, лябораторію й малярійний пункт, і крім того, відкривають стаціонар на 80 хорих.

В міру розгортання будівництва на Тракторобуді відкриють ще 2 медпункти й захисток для дітей робітників і службовців. По медично-санітарних установах Тракторобуду працюватиме кілька сот медичних працівників.

Секція опрацювала вже плян медичного обслуговування робітників заводу і мешканців майбутнього міста до моменту пуску заводу. До літа наступного року на Тракторобуді передбачається устаткувати санітарно-спостережний пункт при ст. Лосево, санітарну та дезинфекційну станції й санітарно-бактеріологічну лябораторію. До цього ж часу вже будуть готові й частина корпусів нової лікарні на 300 ліжок, а також будинок для хорих, що видужують, на 100 чол., єдиний диспансер і ряд медпунктів на заводі. При кожному із житлових комбінатів нового міста передбачається організувати первісні профілактичні пункти.

РОЗГОРНЕМО КУЛЬТУРНУ РОБОТУ НА БУДІВНИЦТВІ

Збудування заводу - велетня й нового соціалістичного міста поставили перед міськрадою дуже

важливе завдання налагодити культурну роботу на Тракторобуді.

Ще в грудні 1929 р. *секція наросвіти* міськради запропонувала своїм комісіям опрацювати пляни культурного обслуговування майбутнього заводу й міста, а також робітників, що працюватимуть на Тракторобуді. Неодноразово на пленумах секції обговорювали ці пляни, а президія секції на своїх засіданнях накреслювала шляхи найкращого обслуговування робітників.

Перше, на що звернула увагу секція, це — ліквідація неписьменности серед сезонників на Тракторобуді. На території будівництва вже організована база лікнепу, яка розгорнула широку роботу. Правда, розгортання сітки гуртків лікнепу трохи відстає від пляну, але вже й нині по гуртках навчається близько 1.000 сезонників, а протягом усього будівництва кілька тисяч сезонників ліквідують свою неписьменність і стануть до лав свідомих будівників соціалізму. Сітка гуртків лікнепу розгортається поступово й в розгарі будівництва там працюватиме понад 100 гуртків.

Секція подбала й про організацію розумного відпочинку для робітників, що вперто працюють протягом робітного дня над здійсненням плянів будівництва. На Тракторобуді влітку мають устаткувати театральну сцену, кінотеатр, чайну - читальню, спортивний майданчик, різні гри для робітників — гори, каруселі, качелі, тир тощо.

На будівництві мають організувати школу фабзавучу будівельників, вечірню робітничу

У вільний від роботи час — по книжку й газету

профшколу, різні курси для робітників, бюро заочного навчання й вечірній робітничий університет.

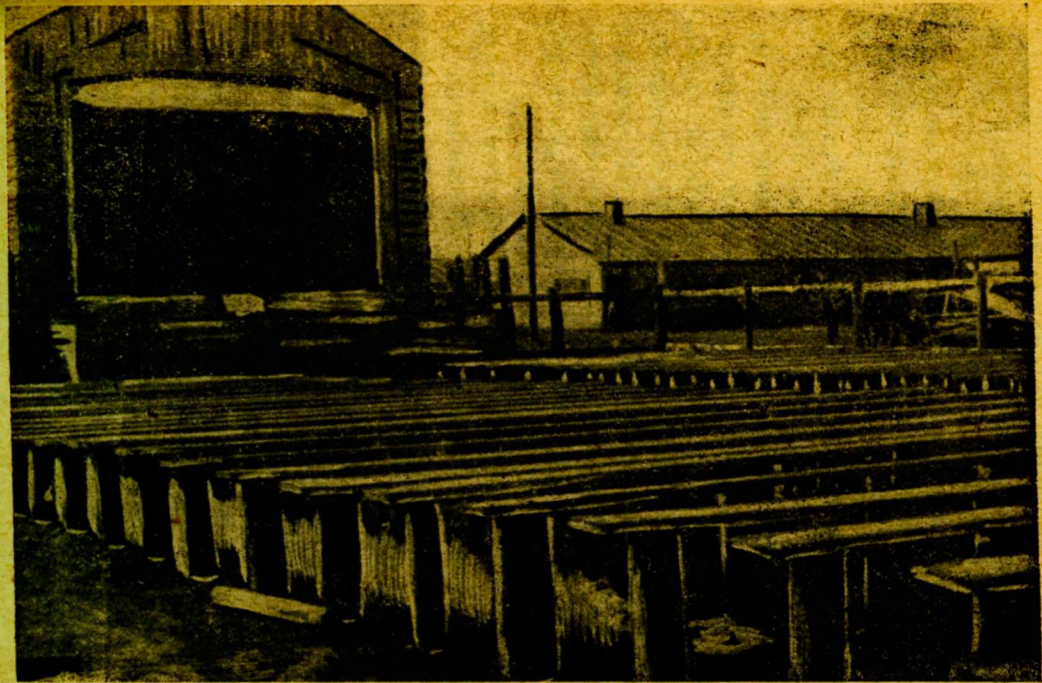
Секція вважала за потрібне сконцентрувати в себе всю роботу в справі культурного обслуговування Тракторобуду. Але, за останніми поставами відповідних організацій, культурне обслуговування сезонників перейшло тепер до ВУК'у будівельників, так як це зроблено на Дніпрельстані.

На міськраду й секцію народівити покладено методологічне керівництво цією роботою й безпосередньо шкільна справа.

Секція брала активну участь у роботі проєктового бюро Наркомвнусправ і ухвалила плян організації культроботи серед людности нового міста й робітників тракторного заводу.

Культурно - освітнє й побутове життя нового індустріального міста біля Тракторобуду мають максимально усупільнити, і тому вся культурна робота повинна максимально відповідати цьому завданню. При житлових комбінатах намічено організувати ряд захистків для дітей, дитячих садків, шкіл соцвиху. В новому місті мають відкрити п'ять шкіл на 10.000 учнів. Уже з початку нового навчального 1930 - 31 р. на Тракторобуді відкриють першу школу на 2.000 учнів. Надалі там передбачають відкрити втиш, технікум і велику заводську школу фабзавучу.

Культурно - освітня робота в новому місті зосереджуватиметься в Паладі Праці та Культури,

При клубі на Тракторобуді устаткували літній кінотеатр

в клубках, червоних кутках. В центрі міста збудують театр і кіно, радіотеатр, палац фізкультури й спорту й великий стадіон.

Культурні й спортивні установи мають влаштувати й при кожному житловому будинкові, там устаткують клубні та фізкультурні залі, читальні, кімнати відпочинку, басейни для плавання тощо.

Культурно - освітня робота повинна не відставати від темпів будівництва, й тому секція народ освіти вважає за потрібне будувати всі культурно - соціальні заклади водночас зі спорудженням самого заводу й нового міста. До моменту пуску заводу й заселення перших кварталів міста, школа соцвиху, дитячі садки, захистки, клуб, театр і кіно повинні бути готові.

Треба відзначити, що Сталінградська міськрада припустила недозволену помилку, своєчасно не опрацювавши пляна культурно - освітньої роботи на Сталінградбуді й не підготувавши бази для роботи культурно - освітніх закладів в робітничих селищах при ньому. На Харківському тракторному заводі цього не буде, бо культурні потреби його враховано заздалегідь.

Секції народ освіти треба протягом найближчих місяців якнайдокладніше опрацювати пляни організації культурно - освітніх установ Тракторобуду й налагодити якнайповніший громадський контроль від міськради над проведенням культурно - освітньої роботи серед сезонників.

ЗА ПИЛЬНИЙ ГРОМАДСЬКИЙ ДОГЛЯД

Секція РСІ теж проробила чималу роботу, доглядаючи, як окремі установи виконують директиви президії міськради щодо сприяння великому будівництву.

Кілька обсліdів, що їх провела секція, виявили чимало хиб у роботі й допомогли своєчасно усунути їх. Секція сигналізувала міськраді про недостатню увагу до Тракторобуду від окремих установ, про формальне, казенне ставлення до вимог будівництва, про хиби у вербуванні робітників-будівельників, про мляве розгортання культурно - освітньої роботи серед сезонників тощо.

Скорочено строки будівництва, і секція відкликається на це посиленням свого догляду. На одному із своїх пленумів секція РСІ визнала за потрібне прискорити збудування нових шосе й трамвайної лінії до Тракторобуду.

Щоб посилити громадський контроль над Тракторобудом і забезпечити постійний пролетарський догляд за роботою, секція ухвалила ряд заходів. Головні з них — встановити щільний зв'язок з Тракторобудом і організувати на окремих ділянках будівництва осередки сприяння РСІ. До складу цих осередків увійдуть робітники - будівельники, депутати міськради, до них же прикріплять в порядку громадської роботи інженерів і техніків — представників управи Тракторобуду.

Секція обіцяє не послаблювати пролетарського догляду за будівництвом, щоб уникнути будь-яких

хіб у роботі. Цим секція допоможе пролетаріатові столиці здійснити активне сприяння будівництву й виконати в строк запроєктовані темпи будування заводу - велетня.

ПРОЛЕТАРСЬКА ОБЩАНКА ПАРТІЇ ТА УРЯДОВІ

На другій загальній конференції робітників Тракторобуду стояло тільки два питання: доповідь заступника начальника управи Тракторобуду тов. *Плахотнікова* й перевибори профспілкового об'єднаного робітничого комітету.

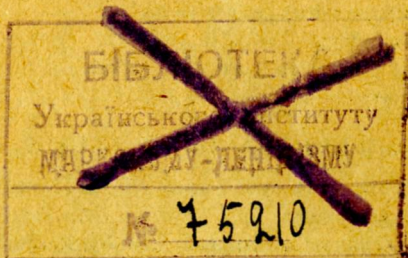
Підчас доповіді тов. *Плахотнікова* із Москви надійшла телеграма від другого заступника начальника управи Тракторобуду тов. *Ліфшиця*, в якій він повідомляв про рішення партії й уряду збудувати Харківський Тракторобуд за рисунками й проєктами майже готового Сталінградського тракторного заводу й провадити будівництво прискореними темпами, щоб пустити Харківський завод до липня 1931 р.

Крім делегатів на конференції були присутні понад 3.000 робітників будівельників. Коли оголосили телеграму, зала затихла, а потім здійнялася буря оплесків. Величезне піднесення охопило будівельників-заводу. Конференція надіслала привітальні телеграми ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У, ЦВК СРСР і ВУЦВК.

У своїй відповіді багатотисячна маса будівельників завіряла партію — свого випробованого

проводиря й робітничо - селянський уряд — керівника країни в тому, що тракторобудівці виправдають довір'я, і що нечувані темпи, яких досягли підчас будівництва Сталінградського заводу, в Харкові перевищать.

Харківський тракторний завод пустять в призначений строк. Революційний ентузіазм будівельників, активна участь у будівництві всього пролетаріату столиці, — вірна запорука своєчасному закінченню будівництва. Розгорнене соціалістичне змагання на всіх ділянках будівництва допоможе робітникам якнайуспішніше виконати взяті на себе зобов'язання.

З М І С Т

Стор.

Передмова	3
---------------------	---

І. ШЛЯХИ РАДЯНСЬКОГО ТРАКТОРА

Переможний марш індустріялізації	7
Перша славетна сторінка	10
Справа харківського пролетаріату	13
Виконати відповідальне завдання	16

ІІ. ХТЗ

50 тисяч тридцятисильних „Інтернаціоналів“	18
Один з найбільших у світі	21
Цехи - заводи	25
Новий загін металістів	30
Залізний робітник	33
Збудувати за дванадцять місяців	36
Тракторобуд сьогодні	39

ІІІ. НОВЕ МІСТО — НОВИЙ ХАРКІВ

Соціалістичне місто будуємо пляцово	43
Серед зелених насаджень	45
Нове місто — новий побут	48
Нові умови квартирної плати	52
Бюджет у 35 мільйонів	54

ІV. МІСЬКРАДА ТА ІІ СЕКЦІЇ У БУДІВНИЦТВІ

Мобілізувати на допомогу ХТЗ пролетарську су- спільність	57
Харчування й товари для будівельників	59
Гарне сполучення й комунальні послуги	63
Будівельників та металістів — новому заводу	69
Дбаємо за медичну допомогу та санітарну освіту	73
Розгорнемо культурну роботу на будівництві	79
За пильний громадський догляд	85
Пролетарська обіцянка партії та урядові	86

